

ARTUR HAMRYSZCZAK* – LUBLIN

[Recenzja]: Bp Mariusz Leszczyński, *Księża Diecezjalni ekspatrianci archidiecezji lwowskiej obrządku łacińskiego. Słownik biograficzny*, Instytut Pamięci Narodowej. Komisja Ścigania Zbrodni Przeciwko Narodowi Polskiemu, Warszawa 2020, ss. 1082, ISBN: 978-838-098-3281

Publikacja jest kolejnym dziełem dr hab. historii Kościoła i biskupa pomocniczego diecezji zamojsko-lubaczowskiej Mariusza Leszczyńskiego. Autor słownika urodził się w Horyńcu, leżącym w tej części archidiecezji lwowskiej, która znalazła się w powojennych granicach Polski. Na skutek decyzji politycznych po 1945 r. terytorium archidiecezji zostało włączone do Związku Sowieckiego, razem ze swoją stolicą we Lwowie. W Polsce, w nowych granicach zostało 27 parafii archidiecezji lwowskiej, przez co w największym ośrodku miejskim Lubaczowie utworzono nieformalną stolicę biskupią. Odtąd też oficjalnie nazywano ten fragment archidiecezji Administracją Apostolską w Lubaczowie. Dopiero po upadku ZSRR i zmianach politycznych w Europie, w 1992 r. została restytuowana archidiecezja lwowska na Ukrainie, a polska jej część, po przyłączeniu parafii z diecezji lubelskiej utworzyła diecezję zamojsko-lubaczowską.

M. Leszczyński jako młody ksiądz podjął pracę archiwisty i notariusza w kurii diecezjalnej w Lubaczowie na prośbę bpa prof. Mariana Rechowicza, byłego rektora KUL (1956-1965) i administratora diecezji w Lubaczowie (1973-1983), rodem z diecezji lwowskiej. Prace inwentaryzacyjne nad archiwaliami kościelnymi, które udało się wywieźć w 1946 r. ze Lwowa¹ i zachęta bpa M. Rechowicza

---

* Artur Hamryszczak – dr historii, adiunkt, Ośrodek Archiwów Bibliotek i Muzeów Kościelnych KUL

e-mail: artur.hamryszczak@kul.pl

<https://orcid.org/0000-0002-2578-9971>

¹ Akta po wywiezieniu były przechowywane w kilku miejscach w Polsce, dopiero w latach 60. XX wieku przewieziono je do Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego. Pracownicy Ośrodka Archiwów, Bibliotek i Muzeów Kościelnych opracowali zasób i część zmikrofilmowano. W 1979 r. przewieziono dokumentację do nowej siedziby Archiwum Administracji Apostolskiej w Lubaczowie, gdzie m.in. ks. M. Leszczyński dokończył opracowywanie archiwaliów. M. Leszczyński, *Archiwum Archidiecezji w Lubaczowie*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne” (dalej: ABMK), 53 (1986)

skutkowały podjęciem przez ks. M. Leszczyńskiego studiów doktoranckich w Instytucie Historii Kościoła KUL pod kierunkiem ks. prof. Zygmunta Zielińskiego. Ich owocem był doktorat pt. *Akcja Katolicka w archidiecezji lwowskiej obrządku łacińskiego*². Tematyka przeszłości kościoła lwowskiego zdeterminowała kolejne prace badawcze ks. M. Leszczyńskiego. Związane jest to nie tylko z jego bardzo dobrej znajomości lwowskich źródeł kościelnych, ale również z miłości do małej ojczyzny i partykularnego Kościoła. Można zauważyć, że publikowane przez bpa M. Leszczyńskiego prace dotyczą nie tylko archidiecezji lwowskiej w jej granicach do 1944 r.³, ale również dziejów administracji apostolskiej w Lubaczowie⁴ oraz ziemi zamojsko-lubaczowskiej⁵. Drobniejsze publikacje dotyczą wybranych zagadnień z przeszłości m.in. rodzinnego Horyńca⁶.

Inną formą aktywności naukowej bpa M. Leszczyńskiego są działania na rzecz ochrony zabytków przeszłości. W 1995 r. współzałożył Muzeum Diecezjalne w Zamościu, które gromadzi nieużywane paramenty liturgiczne, obrazy, szaty i inne artefakty z terenu całej diecezji zamojsko-lubaczowskiej⁷. Popularyzuje również dokumenty Kościoła powszechnego dotyczące ochrony dóbr kultury⁸.

Prezentowany słownik *Księża Diecezjalni ekspatrianci archidiecezji lwowskiej obrządku łacińskiego. Słownik biograficzny*, jest pierwszą tego typu całościową publikacją dotyczącą duchowieństwa archidiecezji lwowskiej po 1945 r.

s. 57-66; J. Kania, *Katalog mikrofilmów Ośrodka Archiwów, Bibliotek i Muzeów Kościelnych przy Katolickim Uniwersytecie Lubelskim*. Nr 5, ABMK, 51 (1985) s. 5-116; M.T. Zahajkiewicz, *Zagadnienie gromadzenia dokumentacji źródłowej do badań nad dziejami Kościoła łacińskiego na wschodnich ziemiach kresowych dawnej Polski*, ABMK, 61 (1992) s. 161; tenże, *Źródła i kierunki badań nad przeszłością łacińskiej archidiecezji lwowskiej*, ABMK, 62 (1993) s. 9.

² M. Leszczyński, *Akcja Katolicka w archidiecezji lwowskiej obrządku łacińskiego*, Lublin-Pelplin 1996.

³ Tenże, *Wizytacje kanoniczne i dziekańskie w archidiecezji lwowskiej obrządku łacińskiego do 1939 roku*, ABMK, 97 (2020) s. 111-119; tenże, *Środki masowego przekazu w archidiecezji lwowskiej obrządku łacińskiego w 20-leciu międzywojennym*, „Roczniki Teologiczne”, 61 (2014) s. 129-150.

⁴ Tenże, *Archidiecezja lwowska obrządku łacińskiego w granicach Polski 1944-1992*, Lublin 2011; tenże, *Protokoły wizytacji kanonicznych przeprowadzonych przez biskupa Stefana Wyszyńskiego w parafiach na terenach obecnej diecezji zamojsko-lubaczowskiej 1946-1948*, Warszawa 2020.

⁵ Tenże, *Karol Wojtyła-Papież Jan Paweł II na Ziemi Zamojsko-Lubaczowskiej 1948-1999*, Zamość 2001; tenże, *Święci i błogosławieni oraz kapłani zamęczeni w latach 1939-1945 na Ziemi Zamojsko-Lubaczowskiej*, Zamość 2002; tenże, *Śladami św. Brata Alberta i bł. Siostry Bernardyny po Diecezji Zamojsko-Lubaczowskiej*, Zamość 1997.

⁶ Tenże, *Kaplica Matki Bożej w Nowinach Horynieckich*, Zamość 1998; tenże, *Horyniec-Zdrój. Studia z historii miejscowości i parafii*, Lublin 2016.

⁷ Zob. Tenże, *Muzeum Diecezjalne w Zamościu*, ABMK, 79 (2003) s. 189-192.

⁸ Tenże, *Funkcja pastoralna muzeów kościelnych: (omówienie dokumentu Stolicy Apostolskiej)*, ABMK, 79 (2003) s. 147-150; tenże, *Biblioteki kościelne w najnowszych wypowiedziach Papieskiej Komisji ds. Kościelnych Dóbr Kultury*, ABMK, 83 (2005) s. 31-36; tenże, *Muzea kościelne według aktualnego prawodawstwa Kościoła katolickiego*, ABMK, 85 (2006) s. 103-118; tenże, *Troska Papieskiej Komisji ds. Kościelnych Dóbr Kultury o zachowanie dziedzictwa kulturowego Kościoła*, ABMK, 86 (2006) s. 17-25.

Słownik prezentuje biogramy 636 księży wyświęconych do 1945 r. w archidiecezji lwowskiej i zmuszonych do opuszczenia swojej archidiecezji w latach 1939-1959 na skutek wydarzeń wojennych i politycznych. Dotychczas tylko znaczniejsi lwowscy duchowni (profesorowie, biskupi, pisarze, kapelani) doczekali się biogramów lub też monografii. W związku z tym jak napisał autor „wszyscy kapłani [archidiecezji lwowskiej – A.H.] zasługują na godne upamiętnienie ich drogi życiowej w służbie Bogu i ludziom w trudnych czasach dla Kościoła i Ojczyzny”⁹. W celu udokumentowania życiorysów lwowskich duchownych bp M. Leszczyński dokonał gruntownych kwerend archiwalnych w instytucjach kościelnych, m.in. Archiwum Abpa Eugeniusza Baziaka w Krakowie (archiwum historycznej archidiecezji lwowskiej), licznych archiwach diecezjalnych oraz zakonnych. Istotne informacje pozyskał w Archiwum Akt Nowych i Centralnym Archiwum Wojskowym. Ważnym źródłem były również relacje krewnych kapłanów oraz przechowywane przez nich spuścizny.

Słownik autorstwa bpa M. Leszczyńskiego prezentuje biogramy księży archidiecezji lwowskiej, którzy byli wysiedlani wraz z parafianami od 1945 r., na mocy porozumień podpisanych przez władze sowieckie z polskimi. Ostateczna decyzja o przyspieszeniu ekspatriacji duchowieństwa katolickiego z terenu archidiecezji zapadła 7 września 1945 r. po rozmowie abpa Eugeniusza Baziaka z władzami sowieckimi. W dniu 26 kwietnia 1946 r. Lwów opuścił metropolita, osiadając w Kalwarii Zebrzydowskiej, gdzie też przeniesiono Wyższe Seminarium Duchowne Archidiecezji Lwowskiej. W tym też roku najwięcej księży lwowskich opuściło swoje parafie. Ostatni wysiedleni duchowni przybyli do Polski w 1951 r., po tzw. wymianie odcinków granicznych¹⁰. Najwięcej ekspatriowanych księży archidiecezji lwowskiej osiadło w administraturach apostolskich we Wrocławiu, Opolu i Gorzowie Wielkopolskim.

Biogramy księży archidiecezji lwowskiej zostały zestawione alfabetycznie. Do każdej noty dołączono zdjęcie portretowe, lub jeśli było to niemożliwe, grupowe fotografie, nagrobki cmentarne albo też autograf podpisu duchownego. Zawartość informacyjna poszczególnych życiorysów jest różna, co wynika z zachowanych archiwaliów¹¹ czy też innych materiałów źródłowych. Ponieważ są one rozproszone, tym bardziej cenna jest praca bpa M. Leszczyńskiego, który włożył dużo wysiłku, aby zebrać i opracować zebrane informacje.

Trudno sformułować krytyczne uwagi dotyczące słownika. Praca jest bardzo starannie wydana, w twardej okładce, zdjęcia czy faksymile autografów są dobrej jakości. Każdy biogram jest zaopatrzony w bibliografię (źródła i opracowania). Cennym uzupełnieniem jest reprint mapy archidiecezji lwowskiej z 1928 r. dołączony do słownika. Szkoda jednak, że nie jest ona w żaden sposób przymocowana do publikacji, przez co łatwo ją zgubić. Na końcu słownika umieszczono biblio-

⁹ Tenże, *Wstęp*, w: *Księża Diecezjalni ekspatrianci archidiecezji lwowskiej obrządku łacińskiego. Słownik biograficzny*, Warszawa 2020, s. XXI.

¹⁰ W 1959 r. władze sowieckie wysiedliły ks. Wojciecha Olszowskiego, biskupa nominata kijowskiego.

¹¹ Akta osobowe księży lwowskich zostały spalone we wrześniu 1939 r. na polecenie abpa Twardowskiego, który obawiał się użycia tej dokumentacji przez władze okupacyjne.

grafię wykorzystaną w pracy, ze szczegółowym podziałem na źródła archiwalne i opracowania. Bardzo przydatnym dodatkiem jest indeks osób oraz miejscowości, co nadaje słownikowi większej przystępności. W celu popularyzacji pracy w międzynarodowym środowisku naukowym słownik zaopatrzone w streszczenie w języku angielskim, niemieckim i rosyjskim. Brak translacji na język ukraiński wywołuje zdziwienie. Archidiecezja lwowska znajduje się aktualnie na terenie Ukrainy, a większość jej wiernych stanowią mieszkańcy nie mówiący w języku polskim. W związku z tym, aby przybliżyć im przeszłość Kościoła partykularnego warto, aby przynajmniej streszczenie słownika było w języku ukraińskim.

Ponieważ słownik obejmuje biogramy tylko księży diecezjalnych, rodzi się postulat badawczy, aby autor opracował też życiorysy duchowieństwa zakonnego prowadzącego duszpasterstwo w archidiecezji lwowskiej do 1945 r. Ciekawe byłoby też zestawienie siostr zakonnych pracujących na terenie tej archidiecezji, a wysiedlonych do Polski w nowych granicach.

Publikacja *Księża Diecezjalni ekspatrianci archidiecezji lwowskiej obrządku łacińskiego. Słownik biograficzny* stanowi bardzo ważne źródło do dalszych badań naukowych nad duchowieństwem, procesem ekspatriacji, losem ludności polskiej pod okupacją sowiecką i niemiecką oraz zakończeniu drugiej wojny światowej. Wartość dokumentacyjna słownika jest nie do przeceniania.

Słowa kluczowe: Lwów; archidiecezja lwowska; ekspatriacja; słownik biograficzny; II wojna światowa

REFERENCES / BIBLIOGRAFIA

- Kania Janusz, *Katalog mikrofilmów Ośrodka Archiwów, Bibliotek i Muzeów Kościelnych przy Katolickim Uniwersytecie Lubelskim. Nr 5*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne”, 51 (1985) s. 5-116.
- Leszczyński M, *Akcja Katolicka w archidiecezji lwowskiej obrządku łacińskiego*, Lublin-Pelplin 1996.
- Leszczyński Mariusz, *Archidiecezja lwowska obrządku łacińskiego w granicach Polski 1944-1992*, Lublin 2011.
- Leszczyński Mariusz, *Archiwum Archidiecezji w Lubaczowie*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne”, 53 (1986) s. 57-66.
- Leszczyński Mariusz, *Biblioteki kościelne w najnowszych wypowiedziach Papieskiej Komisji ds. Kościelnych Dóbr Kultury*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne”, 83 (2005) s. 31-36.
- Leszczyński Mariusz, *Funkcja pastoralna muzeów kościelnych: (omówienie dokumentu Stolicy Apostolskiej)*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne”, 79 (2003) s. 147-150.
- Leszczyński Mariusz, *Kaplica Matki Bożej w Nowinach Horynieckich*, Zamość 1998.
- Leszczyński Mariusz, *Horyniec-Zdrój. Studia z historii miejscowości i parafii*, Lublin 2016.
- Leszczyński Mariusz, *Karol Wojtyła-Papież Jan Paweł II na Ziemi Zamojsko-Lubaczowskiej 1948-1999*, Zamość 2001.

- Leszczyński Mariusz, *Muzea kościelne według aktualnego prawodawstwa Kościoła katolickiego*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne”, 85 (2006) s. 103-118.
- Leszczyński Mariusz, *Muzeum Diecezjalne w Zamościu*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne”, 79 (2003) s. 189-192.
- Leszczyński Mariusz, *Protokoły wizytacji kanonicznych przeprowadzonych przez biskupa Stefana Wyszyńskiego w parafiach na terenach obecnej diecezji zamojsko-lubaczowskiej 1946-1948*, Warszawa 2020.
- Leszczyński Mariusz, *Śladami św. Brata Alberta i bł. Siostry Bernardyny po Diecezji Zamojsko-Lubaczowskiej*, Zamość 1997.
- Leszczyński Mariusz, *Środki masowego przekazu w archidiecezji lwowskiej obrządku łacińskiego w 20-leciu międzywojennym*, „Roczniki Teologiczne”, 61 (2014) s. 129-150.
- Leszczyński Mariusz, *Święci i błogosławieni oraz kapłani zamęczeni w latach 1939-1945 na Ziemi Zamojsko-Lubaczowskiej*, Zamość 2002.
- Leszczyński Mariusz, *Troska Papieskiej Komisji ds. Kościelnych Dóbr Kultury o zachowanie dziedzictwa kulturowego Kościoła*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne”, 86 (2006) s. 17-25.
- Leszczyński Mariusz, *Wizytacje kanoniczne i dziekańskie w archidiecezji lwowskiej obrządku łacińskiego do 1939 roku*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne”, 97 (2020) s. 111-119.
- Leszczyński Mariusz, *Wstęp*, w: *Księża Diecezjalni ekspatrianci archidiecezji lwowskiej obrządku łacińskiego. Słownik biograficzny*, Warszawa 2020, s. XI-XXIII.
- Zahajkiewicz Marek Tomasz, *Źródła i kierunki badań nad przeszłością łacińskiej archidiecezji lwowskiej*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne”, 62 (1993) s. 7-26.
- Zahajkiewicz Marek Tomasz, *Zagadnienie gromadzenia dokumentacji źródłowej do badań nad dziejami Kościoła łacińskiego na wschodnich ziemiach kresowych dawnej Polski*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne”, 61 (1992) s. 145-166.

